

الگوی جدید بانکداری بدون ربا

دکتر سید عباس موسویان

(قسمت اول)

بدون ربا در بخش‌های تجهیز و تخصیص منابع، به نقد الگوی فعلی بانکداری بدون ربا ایران می‌پردازد؛ آن‌گاه الگوی جدید بانکداری بدون ربا را تبیین می‌کند و به بررسی مبانی فقهی و حقوقی آن می‌پردازد.

مقدمه

بیش از سی سال از تاسیس نخستین بانک‌های بدون ربا در کشورها مسلمان می‌گذرد. در این مدت، این بانک‌ها از جهت کمی و کیفی توسعه قابل توجهی داشته‌اند، به طوری که امروزه در غالب کشورهای اسلامی و حتی در برخی از کشورهای غیرمسلمان، الگوهای گوناگونی از بانک بدون ربا فعالیت می‌کنند. بانک‌های بدون ربا، گرچه از جهت حذف ربا از عملیات بانکی مشترکند، اما از جهت انتخاب الگوی عملیاتی و گزینش عقدها و روش‌های معاملات متفاوت هستند.

برخی از بانک‌های بدون ربا از جهت تعداد عقدها به کمترین مقدار ممکن و از جهت نوع عقدها به نزدیکترین آنها به بانکداری ربوی بسنده کرده‌اند. در مقابل، برخی دیگر بر عقدهایی پای می‌فشارند که با معاملات بانکداری ربوی بیشترین تفاوت را دارند و گروهی از بانک‌های بدون ربا نیز از ترکیب این قراردادها بهره می‌برند. این تفاوت الگوها، گرچه در بلندمدت به ضرر بانکداری بدون ربا است و مانع از آن می‌شود که مسلمانان کشورهای اسلامی معاملات پولی و بانکی گسترده داشته باشند و بانک‌های بدون ربا نتوانند از نوآوری‌های هم استفاده کنند، اما در کوتاه‌مدت، این فایده را دارد که الگوها و شیوه‌های گوناگون تجربه شوند تا بهترین آنها گزینش شود.

یکی از الگوهای بانکداری بدون ربا که بیش از بیست و سه سال از اجرای آن می‌گذرد، الگوی بانکداری بدون ربا در ایران است. این مقاله می‌خواهد با نگاهی اجمالی به الگوهای بانکداری بدون ربا، مشکلات الگوی فعلی بانکداری بدون ربا را بررسی کرده؛ سپس الگوی جدیدی

چکیده

تجربه بیش از بیست و سه سال اجرای قانون عملیات بانکی بدون ربا براساس الگوی فعلی، نشان می‌دهد که این الگو در عین حال که کامیابی‌هایی داشته، مشکلات و نارسایی‌هایی هم به همراه دارد. برخی از آنها عبارتند از:
۱- تعدد بیش از حد عقدهای بانکی باعث پیچیده، طولانی و پرهزینه شدن آموزش کارکنان بانک می‌شود؛
۲- آموزش ناکافی کارکنان بانک، باعث عدم انتخاب صحیح قراردادها و عدم تفهیم مناسب مشتریان شده و این، سبب صوری و باطل شدن خیلی از قراردادها می‌شود.
۳- برخی از عقدها با فعالیت بانکی تناسب ندارند و اجرای صحیح آنها در بانک ممکن نیست؛
۴- برخی از قراردادها به نظارت و کنترل مستمر نیاز دارند؛ در حالی که همه بانک‌ها ابزار و نیروی انسانی مناسب برای نظارت و کنترل را ندارند؛

۵- اجرا صحیح برخی از قراردادها همراه با هزینه سنگین عملیاتی است و برای همه بانک‌ها مقرون به صرفه نیست؛
۶- برخی از قراردادها با اهداف و سلیقه‌های مشتریان بانک (سپرده‌گذاران و متقاضیان تسهیلات) سازگار نیستند؛ در نتیجه مشتری، به اجرای صحیح قرارداد تمایلی ندارد.

برای حل مشکلات پیش گفته، الگوی دیگری تحت عنوان «الگوی جدید بانکداری بدون ربا» طراحی شده است. اساس این الگو، لحاظ اهداف و سلیقه‌ها و انتظارات مشتریان از یک سو و تفاوت ماهوی قراردادهای اسلامی از یک سو دیگر است. الگوی جدید، بانک‌ها را در سه گروه بانک‌های تجاری با سود معین مبتنی بر قراردادهای مبادله‌ای، بانک‌های تخصصی با سود متغیر با محوریت قراردادهای مشارکتی و بانک‌های جامع با ترکیب خاص قراردادهای مبادله‌ای و مشارکتی سامان می‌دهد و انتظار دارد که تمام مشتریان بانک را براساس اهداف و سلیقه‌های خودشان از راه عقدهای متناسب اسلامی پاسخ دهد.

مقاله، بعد از نگاهی گذرا به الگوی گوناگون بانکداری

◆ الگوی جدید
انتظار دارد که تمام
مشتریان بانک‌ها را
براساس اهداف و
سلیقه‌های
خودشان، از راه
عقدهای اسلامی
متناسب، پاسخ دهد.

را که با توجه به آموزه‌های اقتصادی اسلام، اهداف و انگیزه‌های مشتریان بانک (سپرده‌گذاران و متقاضیان تسهیلات) و بارعایت قانون عملیات بانکی بدون ربا طراحی شده است، معرفی کند؛ سپس به تبیین مبانی فقهی و حقوقی آن پردازد.

نگاهی اجمالی به الگوی بانکداری بدون ربا

چنان که گذشت، از حدود سی سال پیش، الگوهای گوناگونی از بانکداری بدون ربا از سوی اندیشه‌وران مسلمان ارایه شده که برخی از آنها در حد پیشنهاد باقی مانده و برخی به مرحله اجرا و تجربه نیز رسیده است. در این قسمت، به صورتی گذرا به معرفی آن گروه از الگوهایی که تا حدودی کامیاب یا از جهت نظری تاثیرگذار بوده‌اند، می‌پردازیم و از جهت قلمرو بحث نیز فقط به روش‌های تجهیز و تخصیص منابع می‌پردازیم.

۱- الگوی پیشنهادی شهید صدر: شهید آیت الله سید محمد باقر صدر در کتاب *البنکه اللاربوی فی الاسلام*، الگویی از بانکداری بدون ربا را پیشنهاد کرده است. این الگو گرچه به آن صورت به مرحله اجرا در نیامد، اما در دیگر الگوهای بانکداری بدون ربا تاثیر فراوان داشت (موسویان، ۱۳۸۵:ص ۷۱)

جدول روش‌های تجهیز و تخصیص منابع پولی در بانک بدون ربا

تخصیص منابع			تجهیز منابع		
سود	رابطه حقوقی	عنوان تسهیلات	سود	رابطه حقوقی	عنوان سپرده
متغیر	مضاربه	۱- مضاربه	صفر	قرض	سپرده جاری
ثابت	قرض	۲- وام بدون بهره	متغیر	وکالت	سپرده پس انداز
ثابت	قرض	۳- عقد کردن سند تجاری	متغیر	وکالت	سپرده ثابت

۱-۱ روش‌های تجهیز منابع:

۱- سپرده جاری (قرض بدون بهره): مطابق این الگو، بانک سپرده‌های جاری را بر اساس قرض بدون بهره از سپرده‌گذاران دریافت کرده و عندالمطالبه به آنان یا به هر کسی که آنان حواله می‌دهند (چک به نام او می‌نویسند) می‌پردازد.

۲- سپرده پس انداز (وکالت): مطابق الگوی شهید صدر، بانک پس اندازهای مردم را به صورت وکالت تحویل گرفته، با آنها به عملیات مضاربه می‌پردازد و در پایان سال مالی، متناسب با مانده و مدت سپرده‌ها، به سپرده‌گذاران سود می‌دهد و سپرده‌گذار حق دارد هر زمان که بخواهد، سپرده‌اش را پس بگیرد. سود چنین سپرده‌هایی با قراردادهای وکالت و مضاربه، متغیر است.

۳- سپرده مدت‌دار (وکالت): ماهیت این سپرده، همانند سپرده پس انداز است با این تفاوت که سپرده‌گذار، طبق زمانبندی مشخص، حق برداشت از حساب را دارد.

مطابق الگوی شهید صدر، بانک بخشی از سود حاصل از به کارگیری سپرده‌های پس انداز و مدت‌دار را به صورت حق الوکاله خودش بر می‌دارد و بقیه را به سپرده‌گذار می‌دهد و مبلغ حق الوکاله بین دو حساب متفاوت است.

۱-۲ روش‌های تخصیص منابع:

۱- مضاربه: بانک، منابع حاصل از سپرده‌های پس انداز و

مدت‌دار و بخشی از سپرده‌های جاری را به صورت قرارداد مضاربه به متقاضیان تسهیلات بانکی وا می‌گذارد و در سود فعالیت اقتصادی آنان شریک می‌شود.

به فتوای شهید صدر، قرارداد مضاربه، به بخش بازرگانی اختصاص ندارد و در همه بخش‌های اقتصادی چون صنعت، معدن، کشاورزی و خدمات قابل اجرا است.

۲- قرض با کارمزد: بانک، بخشی از سپرده‌های جاری را به صورت قرض بدون بهره در اختیار متقاضیان می‌گذارد و از آنان در مقابل ارایه خدمات اعطای قرض، کارمزد می‌گیرد.

۳- تنزیل با کارمزد: بانک، بخشی از اسناد مالی مشتریان خود را به قیمت اسمی می‌خرد و فقط در مقابل ارایه خدمات کارمزد می‌گیرد (از منابع سند مالی کسر می‌کند).

به اعتقاد شهید صدر، مهم‌ترین روش تخصیص منابع، روش مضاربه است و روش‌های قرض و تنزیل با کارمزد فقط به صورت مکمل (جایی که نمی‌توان از مضاربه استفاده کرد) به کار می‌روند.

۲- الگوی بانک اسلامی اردن:

یکی از بانک‌های با سابقه و به نسبت کامیاب بدون ربا، بانک اسلامی اردن است که بر اساس روش‌های زیر به تجهیز و تخصیص منابع می‌پردازد (موسویان، ۱۳۸۳:ص ۱۱۳)

۲-۱ روش‌های تجهیز منابع:

۱- سپرده امانی (قرض بدون بهره): گرچه این سپرده امانی است، لکن بر اساس قرض بدون بهره طراحی شده‌اند و به دو صورت با چک و با دفترچه هستند. این سپرده‌ها بدون بهره است و بانک وظیفه دارد و جوه سپرده‌گذار را عندالمطالبه بپردازد.

۲- سپرده سرمایه‌گذاری: این سپرده به دو گروه سپرده‌های سرمایه‌گذاری خاص که بر اساس وکالت خاص برای سرمایه‌گذاری در طرح‌ها و پروژه‌های خاص به کار می‌روند، و سپرده‌های سرمایه‌گذاری مشترک که بر اساس وکالت عام در مجموعه‌ای از طرح‌ها و پروژه‌ها به کار می‌روند، تقسیم می‌شوند.

سپرده‌های سرمایه‌گذاری عام، خود به سه زیر گروه حساب پس انداز، حساب‌های پیش آگهی و حساب‌های مدت‌دار تقسیم می‌شوند.

در سپرده‌های سرمایه‌گذاری خاص، بانک، سود حاصل از به کارگیری منابع در پروژه و طرح خاص را به نسبت ۷۵ به ۲۵ بین صاحبان سپرده و بانک تقسیم می‌کند. در سپرده‌های سرمایه‌گذاری مشترک، بانک سود حاصل از مجموع طرح‌ها و پروژه‌هایی را که از راه منابع سپرده‌های مشترک تامین مالی شده‌اند، در سپرده‌های پس انداز، با نسبت ۵۰ به ۵۰ و در پیش آگهی، با نسبت ۷۰ به ۳۰ و در مدت‌دار، با

◆ بانک‌های بدون ربا
اگر چه جهت حذف ربا از
عملیات بانکی
مشترکند، اما از جهت
انتخاب الگوی عملیات و
گزینش عقدها و
روش‌های معاملاتی
متفاوت هستند.

نسبت ۹۰ به ۱۰ بین سپرده‌گذاران و بانک تقسیم می‌کند؛ در نتیجه سود سپرده‌های سرمایه‌گذاری به طور کامل متغیر است و به سوددهی بنگاه‌های طرف قرارداد بانک بستگی دارد.

۳- اوراق مضاربه: بانک اسلامی اردن افزون بر سپرده‌های مذکور، برای تجهیز منابع از اوراق مضاربه خاص (برای طرح‌های خاص) و اوراق مضاربه عام (برای مجموعه طرح‌های متعارف) استفاده می‌کند. مزیت اوراق مضاربه در آن است که بدون مراجعه به بانک می‌توان آنها را به دیگران وا گذاشت.

۲-۲ روش‌های تخصیص منابع:

۱- مرابحه: در این روش، بانک کالاهای مورد نیاز مشتریان را به سفارش آنها خریده، به صورت نسیه همراه با سود معین به آنان می‌فروشد.

۲- مضاربه: در این روش، بانک، سرمایه مورد نیاز فعالان اقتصادی را که به سرمایه نیاز دارند، با قرارداد مضاربه تامین کرده، در سود حاصل از فعالیت با آنها شریک می‌شود. طبق قانون بانک اسلامی اردن، مضاربه به بخش بازرگانی اختصاص ندارد و در همه بخش‌های اقتصادی می‌توان به کار رود.

۳- مشارکت: بانک اسلامی اردن، از راه خرید سهام (مشارکت حقوقی) یا تامین بخشی از سرمایه مورد نیاز بنگاه (مشارکت مدنی) با بنگاه‌های اقتصادی شریک و در سود آنها سهیم می‌شود.

۴- سرمایه‌گذاری مستقیم: بانک، بخشی از منابع خود را مستقیم در برخی از فعالیت‌های اقتصادی سودآور سرمایه‌گذاری می‌کند.

۵- قرض الحسنه: بانک، بخشی از منابع خود را (حدود پنج درصد) به صورت قرض الحسنه برای ترویج امور خیر در اختیار نیازمندان قرار می‌دهد.

◆ مطابق الگوی فعلی بانکداری بدون ربا، بانک، موسسه‌ای جامع است و در عصر و زمانی که همه موسسه‌ها به سمت تخصصی شدن و استفاده از مزیت‌های همگن پیش می‌روند، اینگونه موسسات جامع توان رقابت و نخواهند داشت و دچار مشکلات متعددی می‌شوند.

عمرانی کشورهای عضو، از روش‌های زیر استفاده می‌کند:

۱- وام بدون بهره: بانک، بخشی از منابع را برای طرح‌های عام‌المنفعه کشورهای عضو به صورت وام بدون بهره می‌پردازد و فقط کارمزد عملیات اعطای وام را دریافت می‌کند.

۲- مرابحه: بانک، کالاهای مورد نیاز مشتریان برای طرح‌های عمرانی و سرمایه‌گذاری در کشورهای عضو را به صورت نقد خریده، به صورت مرابحه نسیه همراه با سود معین و امی‌گذارد.

۳- اجاره به شرط تملیک: بانک، سرمایه ثابت طرح‌های عمرانی کشورهای عضو را تهیه می‌کند و به صورت اجاره به شرط تملیک و امی‌گذارد.

۴- مشارکت: بانک، بخشی از سرمایه مورد نیاز فعالیت‌های اقتصادی سودآور را به قرارداد شرکت کرده تامین کرده، در سود حاصل با آنان شریک می‌شود.

۵- استصناع: بانک، ماشین‌آلات و کالاهای مورد نیاز

جدول فعالیت‌های بانک اسلامی اردن

اعطای تسهیلات		تجهیز منابع پولی	
سود	رابطه حقوقی	نوع تسهیلات	رابطه حقوقی
معین	بیع	۱- مرابحه	قرض بدون بهره
متغیر	مضاربه	۲- مضاربه	مضاربه
متغیر	مشارکت	۳- مشارکت	مضاربه
متغیر		۴- سرمایه‌گذاری مستقیم	
قراردادی	قرض بدون بهره	۵- قرض الحسنه	

مشتریان را به قرارداد استصناع تامین می‌کند.

۶- اعطای خط اعتباری: بانک توسعه اسلامی، بخشی از منابع مالی خود را در اختیار موسسه‌های مالی و بانک‌های اسلامی قرار می‌دهد. تا آنها برای پروژه‌های کوچک تسهیلات اعطا کنند.

۴- الگوی بانک مبادله‌ای: برخی از محققان بانکداری بدون ربا، با تفکیک بین قرارداد از یک سو و بین انواع موسسه‌های پولی و مالی از سوی دیگر، اعتقاد دارند که باید قراردادهای خیرخواهانه چون قرض الحسنه را به صندوق قرض الحسنه، و قراردادهای مشارکتی را به شرکت‌های سرمایه‌گذاری و شرکت‌های سهامی وا گذاشت و بانک را به

۳- الگوی بانک توسعه اسلامی: یکی دیگر از الگوها کامیاب و تاثیرگذار، بانک توسعه اسلامی است که به روش‌های زیر به تجهیز و تخصیص منابع می‌پردازد (میر جلیلی، ۱۳۸۴: ص ۱۵)

۳-۱. تجهیز منابع: بانک توسعه اسلامی که بیش از سی سال از تاسیس آن می‌گذرد، برای تجهیز منابع از روش مشارکت استفاده می‌کند، به این معنا که کشورهای اسلامی با پرداخت حق عضویت، منابع بانک را تامین می‌کنند و در واقع، سهام‌داران بانک شمرده می‌شوند.

۳-۲. روش‌های تخصیص منابع: بانک توسعه اسلامی برای تخصیص منابع و حمایت مالی از طرح‌ها و پروژه‌های

جدول فعالیت های بانک توسعه اسلامی

تخصیص منابع			تجهیز منابع		
سوره	رابطه حقوقی	نوع تسهیلات	سود	رابطه حقوقی	نوع سپرده
معین	قرض بدون بهره	۱- وام بدون بهره	متغیر	شرکت	حق عضویت کشورهای اسلامی
معین	بیع	۲- مرابحه			
معین	اجاره	۳- اجاره به شرط تملیک			
متغیر	شرکت	۴- مشارکت			
معین	استصناع	۵- استصناع			
معین	وکالت	۶- اعطای خط اعتباری			

۵- سلف: بانک، بخشی از محصولات بانک‌های بنگاه‌های اقتصادی را به صورت سلف از آنان پیش خرید می‌کند.

۵- الگوی فعلی بانکداری بدون ربای ایران:

به طور خلاصه، می‌توان در الگوی فعلی بانکداری ایران، فعالیت‌های اصلی بانک‌های عامل را در سه بخش تجهیز منابع پولی، تخصیص منابع پولی و خدمات بانکی به شرح زیر جای داد. از آن جا که موضوع مقاله متمرکز بر دو بخش نخست است، لذا از نقد و بررسی بخش خدمات بانکی صرف نظر می‌کنیم.

الف- بخش تجهیز منابع پولی:

مطابق مواد سه تا شش قانون عملیات بانکی بدون ربا، سه نوع سپرده برای بانک‌ها تعریف شده است:

جدول فعالیت های بانکی بر اساس الگوی بانک مبادله‌ای

تخصیص منابع			تجهیز منابع		
سوره	رابطه حقوقی	نوع تسهیلات	سود	رابطه حقوقی	نوع سپرده
معین	بیع سبه	۱- فروش قسطنطنیه	صفر	قرض بدون بهره	۱- سپرده جاری
معین	قرض	۲- اجاره به شرط تملیک	معین	وکالت	۲- سپرده پس انداز
معین	قرض	۳- سفته	معین	وکالت	۳- سپرده سرمایه گذاری خاص
معین	بیع فان	۴- حربه فان	معین	وکالت	۴- سپرده سرمایه گذاری عام
معین	بیع سلف	۵- سلف			

۱- سپرده قرض الحسنه جاری: این سپرده، بر اساس قرارداد قرض بدون بهره است و سپرده‌گذار، وجوه مازاد خود را در آن سپرده می‌گذارد و حق دارد عندالمطالبه منابع خودش را به وسیله چک، به طور شخصی یا به وسیله دیگری برداشت کند. به این نوع سپرده‌ها، سودی پرداخت نمی‌شود و در مقابل، سپرده‌گذار از خدمات رایگان حساب جاری استفاده می‌کند.

۲- سپرده قرض الحسنه پس انداز: این سپرده نیز بر اساس قرارداد قرض بدون بهره است و سپرده‌گذار، وجوه مازاد خود را در آن سپرده می‌گذارد و حق دارد در مواقع نیاز به بانک مراجعه کرده، منابع خود را برداشت کند. به این نوع سپرده‌ها، سودی پرداخت نمی‌شود و برای تشویق سپرده‌گذاران اعلام می‌شود که مانده آنان در امور خیر و ام قرض الحسنه داده می‌شود و آنان در پاداش معنوی آن شریک می‌شوند. افزون بر این، به صورت قرعه‌کشی به برخی از سپرده‌گذاران جوایز نقدی و غیرنقدی نیز می‌پردازند.

۳- سپرده سرمایه‌گذاری: این سپرده‌ها که به دو نوع

تناسب ماهیت آن متمرکز در قراردادهای مبادله‌ای که نزدیکترین قراردادهای مشروع به فعالیت‌های بانک متعارف هستند، متمرکز کرد. بر این اساس، روش‌های تجهیز و تخصیص منابع زیر را پیشنهاد می‌کنند:

۴-۱. روش‌های تجهیز منابع:

۱- سپرده جاری (قرض بدون بهره): این سپرده، همانند همه بانک‌ها به صورت قرض بدون بهره است و صاحب حساب حق دارد وجوه خود را عندالمطالبه برداشت کند.

۲- سپرده پس انداز (وکالت عام): بانک، این سپرده‌ها را با وکالت دریافت می‌کند و در اعطای تسهیلات سودآور به کار می‌گیرد و در پایان دوره مالی، سود حاصل را پس از کس حق الوکاله به سپرده‌گذاران می‌دهد.

۳- سپرده سرمایه‌گذاری خاص (وکالت خاص): بانک، منابع این سپرده‌ها را با وکالت خاص گرد آورده، در پروژه‌های مشخصی به کار می‌گیرد و سود حاصل از آن محل را پس از کسر حق الوکاله، به سپرده‌گذاران می‌دهد.

۴- سپرده سرمایه‌گذاری عام (وکالت عام): بانک، منابع حاصل سپرده‌ها را در عموم طرح‌ها به کار گرفته، سود حاصل از آنها را پس از کسر حق الوکاله به سپرده‌گذاران می‌پردازد.

۴-۲. روش‌های تخصیص منابع:

۱- فروش اقساطی: بانک، کالاهای مورد نیاز مشتریان را تهیه می‌کند و با فروش اقساطی به آنان وا می‌گذارد.

۲- اجاره به شرط تملیک: بانک، سرمایه‌های ثابت و کالاهای بادوام مشتریان را تهیه می‌کند و به صورت اجاره به شرط تملیک به آنان وا می‌گذارد.

۳- جعاله: بانک، خدمات مورد نیاز مشتریان را با قرارداد جعاله نقدی تهیه کند و با جعاله نسبی به متقاضیان وا می‌گذارد.

۴- خرید دین: بانک، اسناد مالی مدت‌دار مشتریان را تنزیل می‌کند و مبلغ آنها را پس از کسر سود بانکی، به صورت نقد می‌پردازد.

کوتاه مدت سه تا شش ماهه و بلندمدت یک تا پنج ساله تقسیم می‌شوند، براساس قرارداد و کالت عام هستند. بانک در جایگاه وکیل، وجوه نقدی سپرده‌گذاران را دریافت کرده، در معاملات سودآور به کار می‌گیرند و در پایان سال مالی، سود حاصل از آن معاملات را پس از کسر حق‌الوکاله به سپرده‌گذاران می‌پردازند.

ب. بخش تخصیص منابع پولی: مطابق مواد هفت تا هفده قانون عملیات بانکی بدون ربا، بانک‌ها می‌توانند منابع حاصل از انواع سپرده‌ها را پس از کسر سپرده قانونی و ذخیره احتیاطی (تقدینگی) به شیوه‌های زیر تخصیص دهند:

۱- اعطای وام قرض الحسنه: در این شیوه، بانک‌ها منابع سپرده‌های قرض الحسنه پس‌انداز را پس از کسر سپرده قانونی و ذخیره احتیاطی به صورت وام قرض الحسنه در امور خیرخواهانه چون ازدواج، درمان، تحصیل و اشتغال در اختیار متقاضیان قرار می‌دهند. این وام‌ها بدون بهره‌اند و از گیرنده تسهیلات فقط درصد ناچیزی به صورت کارمزد عملیات دریافت می‌شود. در این شیوه، بانک در جایگاه موسسه واسطه‌ای خیریه و غیرانتفاعی عمل می‌کند و وجوه مازاد افراد خیر را تجهیز کرده، به دست متقاضیان نیازمند می‌رساند.

۲- قراردادهای مبادله‌ای: در این شیوه، بانک‌ها با استفاده از منابع سپرده‌های سرمایه‌گذاری و دیگر منابع بانک (سپرده‌های جاری که به مالکیت بانک درآمده‌اند)، با متقاضیان تسهیلات وارد قراردادهای مبادله‌ای چون فروش اقساطی، اجاره به شرط تملیک، سلف، خرید دین و جعاله می‌شوند. این قراردادها ماهیت تملیکی داشته، براساس نرخ‌های سود معین به متقاضیان، تسهیلات بانکی داده می‌شود. در این شیوه، بانک در جایگاه موسسه انتفاعی با سود معین با متقاضی تسهیلات وارد معامله می‌شود و حاصل آن بدهی مدت‌دار مشتری است که طبق زمان‌بندی مشخصی باید پرداخت شود.

۳- قراردادهای مشارکتی: در این شیوه، بانک با استفاده از منابع سپرده‌های سرمایه‌گذاری و دیگر منابع بانک، کل یا بخشی از سرمایه مورد نیاز فعالان اقتصادی را از راه

قراردادهای مشارکتی چون مشارکت مدنی، مشارکت حقوقی، مضاربه، مزارعه و مساقات تامین می‌کند و با آنان در سود حاصل از فعالیت اقتصادی شریک می‌شود. این قراردادها ماهیت اذنی دارد و بانک، در برابر سهمی از سود، به متقاضی تسهیلات، اذن تصرف در سرمایه، و استفاده از آن را می‌دهد. در این شیوه، بانک در جایگاه صاحب سرمایه یا شریک سرمایه‌گذار بوده و مطابق موازین شرعی و قانونی، پیامدها و مخاطره‌های فعالیت اقتصادی و سرمایه‌گذاری را به عهده می‌گیرد.

۴- سرمایه‌گذاری مستقیم: در این شیوه، بانک‌ها بخشی از منابع را در فعالیت‌های مستقیم اقتصادی چون ساخت بزرگراه‌ها، تونل‌ها و دیگر پروژه‌های بزرگ زیربنایی سرمایه‌گذاری، و ارزش‌افزوده طرح‌ها و پروژه‌ها را به صورت سود بانک و سپرده‌گذاران لحاظ می‌کنند. در این شیوه نیز بانک در جایگاه صاحب سرمایه و سرمایه‌گذار، مسوولیت‌ها و مخاطره‌های فعالیت اقتصادی را عهده‌دار می‌شود.

نتیجه‌گیری: مطابق الگوی فعلی بانکداری بدون ربا، بانک (اعم از بانک تجاری یا تخصصی) موسسه‌ای جامع است که از یک طرف، فعالیت‌ها خیرخواهانه قرض الحسنه را انجام می‌دهد، و از طرف دیگر، معاملات مبادله‌ای با سود معین و با ماهیت دیون دارد. از طرف سوم، در فعالیت‌های اقتصادی بنگاه‌ها مشارکت می‌جوید و از طرف چهارم، در جایگاه بنگاه تمام عیار اقتصادی، سرمایه‌گذاری مستقیم می‌کند. جدول زیر نشان‌دهنده این واقعیت است. روشن است که چنین موسسه‌ای، در عصر و زمان که همه موسسه‌ها به سمت تخصصی شدن و استفاده از مزیت فعالیت‌های همگن پیش می‌روند، توان رقابت نخواهد داشت و مشکلات متعددی می‌یابد.

* این مقاله حاصل همکاری چند ساله گروهی از استادان دانشگاه، حوزه و کارشناسان بانکی است که در معاونت امور بانکی و بیمه‌ای وزارت امور اقتصادی و دارایی به نتیجه رسیده و توسط نویسنده تدوین شده است.

جدول فعالیت‌های بانکی بر اساس الگوی فعلی بانکداری بدون ربا ایران

تخصیص منابع		تجهیز منابع	
نوع سپرده	رابطه حقوقی	نوع سپرده	رابطه حقوقی
۱- سپرده قرض الحسنه جاری	قرض بدون بهره	۱- قرض الحسنه	قرض بدون بهره
۲- سپرده قرض الحسنه پس‌انداز	بیع نسبه	۲- فروش اقساطی	قرض بدون بهره
۳- سپرده سرمایه‌گذاری مدت‌دار	اجاره	۳- اجاره به شرط تملیک	وکالت عام
	بیع سلف	۴- سلف	
	بیع دین	۵- خرید دین	
	جعاله	۶- جعاله	
	شرکت	۷- مشارکت مدنی	
	شرکت	۸- مشارکت حقوقی	
	مضاربه	۹- مضاربه	
	مزارعه	۱۰- مزارعه	
	مساقات	۱۱- مساقات	
	---	۱۲- سرمایه‌گذاری مستقیم	

ادامه دارد